

Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Telefoon [REDACTED]
Telex [REDACTED]
Telefax [REDACTED]

Aan:
Voorzitter en Leden
van het CVIN

Uw brief

Uw kenmerk

Ons nummer
DIS96003101

Datum
11 november 1996

Onderwerp
CVIN-analyse GOS

Ref.: Ons nummer DIS96002444, dd. 25 september 1996.

1. Hierbij bied ik u aan het rapport van de CVIN-werkgroep over Rusland en de overige landen van het GOS als veiligheidsrisico voor Nederland. In de analyse zijn de verschillende (potentiële) veiligheidsrisico's in hun samenhang in beschouwing genomen. Het rapport is gebaseerd op onderling afgestemde, specifieke bijdragen van de in het CVIN vertegenwoordigde instanties. Ik stel u voor deze analyse aan te bieden aan het MICIV.

2. In één van de vorige CVIN vergaderingen is de werkgroep opgedragen te benaderen voor [REDACTED] vanuit de GOS-staten naar Nederland. Uit het contact met [REDACTED] bleek dat dergelijke informatie niet beschikbaar is.

Hoofd Militaire Inlichtingendienst

[REDACTED]
Brigade-generaal

Bijlagen
- 1 -

Bezoekadres
Kalvermarkt 28

Doorkiesnummer
[REDACTED]

Verzoeken bij beantwoording datum, nummer en onderwerp te vermelden.

[REDACTED]

[REDACTED]

RUSLAND EN DE OVERIGE LANDEN VAN HET GOS ALS VEILIGHEIDSRISICO VOOR NEDERLAND

1. INLEIDING EN CONCLUSIES

De ontwikkelingen in de landen behorende tot het GOS¹ en de daaruit voortvloeiende veiligheidsrisico's zijn in het recente verleden diverse malen aan de orde geweest in reguliere bijeenkomsten van het Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland (CVIN). Begin 1996 is onder leiding van [REDACTED] een analyse opgesteld over Rusland als veiligheidsrisico voor Nederland. De in deze analyse onderkende veiligheidsrisico's en de daarmee verbonden beleidsconsequenties zijn vervolgens in een vergadering van de Ministeriële Commissie van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (MICIV) aan de orde gesteld. Op de CVIN-vergadering van 22 februari 1996 is besloten deze risico-analyse in het najaar van 1996 te actualiseren en vervolgens opnieuw in een MICIV-vergadering te behandelen.

Afgesproken werd dat deze nieuwe analyse onder leiding van de MID door [REDACTED]

[REDACTED] and een bijdrage aan de analyse geleverd.

De hier volgende notitie beoogt inzicht te geven in de consequenties die de ontwikkelingen in de Russische Federatie en de overige landen van het GOS kunnen hebben voor de Nederlandse veiligheidssituatie. In de notitie is de kennis, die bij de deelnemende instanties op dit gebied aanwezig is, gebundeld. Achtereenvolgens komen politieke ontwikkelingen, criminaliteit, proliferatie en inlichtingenactiviteiten aan de orde, waarbij de eerste paragraaf dient als paraplu voor de paragrafen over de verschillende veiligheidsrisico's. Deze worden zo concreet mogelijk geschetst. Zoals de titel aangeeft, ligt het accent in deze notitie op de ontwikkelingen in de Russische Federatie. Indien de aard van de onderkende veiligheidsrisico's dat noodzakelijk maakt, zoals in het geval van de criminaliteit, wordt in de notitie echter ook ingegaan op ontwikkelingen in het GOS als geheel. Hieronder volgen de conclusies en subconclusies:

1. De Russische Federatie vormt voor Nederland een veiligheidsrisico vanwege de uitstraling van de daar heersende politieke en economische instabiliteit ook naar ons land. Van een militaire dreiging is geen sprake. Dat zal de komende tien jaar niet

¹ Het Gemeenebest van onafhankelijke Staten (GOS) is een los, door Rusland gedomineerd samenwerkingsverband, waarvan 12 van de 15 voormalige sovjetrepublieken lid zijn. Het GOS omvat: Rusland, Belarus, Oekraïne, Moldova, Georgië, Armenië, Azerbeidzjan, Kazachstan, Oezbekistan, Toerkmenistan, Tadzjikistan en Kirgizstan. Estland, Letland en Litouwen zijn geen lid.

[REDACTED]

veranderen. Concrete vanuit Rusland emanerende risico's zijn criminaliteit(a), proliferatie(b) en inlichtingenactiviteiten(c).

a. De omvang van door GOS-onderdanen in Nederland gepleegde criminele activiteiten is nog niet alarmerend. Echter met de veronderstelde groei van de gemeenschap van personen uit de voormalige USSR in ons land en de komst van (crimineel) kapitaal vanuit de GOS-staten zijn de voorwaarden geschapen voor toename van Russische en verwante criminaliteit in ons land. Nederlandse bedrijven, die in het GOS actief zijn, worden regelmatig geconfronteerd met bedreiging en gewelddaden. De genoemde ontwikkelingen worden door de betrokken Nederlandse politiediensten nauwgezet gevolgd.

b. De Russische Federatie reduceert zijn massavernietigingswapens en heeft zich aan een strikt non-proliferatiebeleid gecommitteerd. Gezien de kwetsbaarheid van het controle-apparaat en onzekerheid over de politieke toekomst van Rusland blijven proliferatierisico's bestaan. Derhalve dienen zowel het officiële beleid als de daadwerkelijke handelwijze inzake proliferatie nauwgezet gevolgd te worden. Een risicofactor is verder dat nog vele jaren enorme aantallen overtollig geworden massavernietigingswapens in Russische depots zullen liggen. Uit de grootschalige presentie van massavernietigingswapens op Russisch grondgebied vloeien ook aanzienlijke, voor een deel grensoverschrijdende, ecologische risico's voort.

2. Het onderzoek naar genoemde, vanuit het GOS voortvloeiende, risico's zal worden voortgezet. Voor de meeste terreinen zijn nieuwe, aanvullende stappen op dit moment niet nodig. Een uitzondering vormt de criminaliteit vanuit het GOS. Op grond van de resultaten van het verrichte onderzoek en de analyse van de politieke ontwikkelingen in de GOS-staten zal in 1997 ten behoeve van het MICIV opnieuw een beeld worden geschetst van actuele en potentiële uit het GOS voortkomende veiligheidsrisico's.

2. ALGEMENE ONTWIKKELINGEN

Inleiding

In het verleden vormde de USSR voor Nederland een veiligheidsrisico vanwege de militaire sterkte en offensieve intenties. Op dit moment betreft het veiligheidsrisico, dat uitgaat van de GOS-staten, de combinatie van politieke en economische instabiliteit en het daar nog aanwezige militaire vermogen. De zwakte van het bestuursapparaat, het onderontwikkelde rechtssysteem, de gebrekkige rechtshandhaving en de groeiende invloed van de georganiseerde criminaliteit op de Russische samenleving kunnen ook voor Nederland negatieve effecten hebben.

Binnenlandse politieke ontwikkelingen

In Rusland blijft ondanks de herverkiezing van president Jeltsin en de in de afgelopen jaren geboekte vooruitgang in het hervormingsproces de politieke toestand onzeker en labiel. President Jeltsins gezondheidsproblemen hebben in de afgelopen maanden deze onzekerheid doen toenemen en geleid tot een verscherping van de machtsstrijd. Dit alles compliceert het moeizaam verloopende proces van economische stabilisatie en institutionele verankering van democratie en mensenrechten. Politieke en economische stabiliteit zijn noodzakelijke voorwaarden voor duurzame economische ontwikkeling en buitenlandse investeringen. Stabiele verhoudingen zijn vooralsnog niet te verwachten.

In Rusland is de maatschappelijke onvrede over het transformatieproces een belangrijke politieke factor. Veel Russen verbinden economische hervormingen met maatschappelijke chaos en verslechtering van de levensomstandigheden (werkloosheid, inflatie, armoede, criminaliteit en corruptie). Een terugkeer naar de oude (communistische) maatschappelijke orde, met een daarvoor noodzakelijk herstel van repressieve maatregelen en instituties, is echter zeer onwaarschijnlijk. Het meest waarschijnlijke scenario voor de komende tien jaar is dat de huidige gematigde (hervormings)koers onder een pragmatisch leiderschap met vallen en opstaan zal worden voortgezet.

Ook alle overige GOS-staten verkeren in een moeizaam transformatieproces. Dit gaat gepaard met grote moeilijkheden die nog vele jaren zullen voortduren. Acute probleemgebieden zijn vooral de groeiende misdaad en corruptie (ook in het staatsapparaat). De GOS-staten blijken niet afdoende toegerust om deze problemen adequaat aan te pakken. Het vinden van oplossingen voor de bestaande problemen wordt bemoeilijkt doordat in verschillende GOS-staten, met inbegrip van Rusland, geen consensus bestaat over de te volgen weg naar een andere maatschappelijke ordening, noch op politiek, noch op economisch gebied.

Politieke verwarring en verdeeldheid, de economische neergang, etnische spanningen, ernstige milieuproblemen en publieke onvrede over de resultaten van de politieke en economische veranderingen sinds het uiteenvallen van de USSR, hebben de democratisering van het politieke bestel in de meeste landen van het GOS ernstig gehinderd. Inmiddels zijn in een groot aantal landen van het GOS autoritaire regimes aan de macht.

Buitenlandse politiek

Binnen de belangrijkste opvolgerstaat van de USSR, Rusland, is sprake van groeiende overeenstemming over de hoofdlijnen van het ten opzichte van het Westen te voeren buitenlandse en veiligheidsbeleid. Van consensus over de wijze

waarop de doelstellingen van het buitenlandse beleid moeten worden verwezenlijkt is echter nog steeds geen sprake. Ook beschikt de regering in Moskou op verschillende beleidsterreinen niet over de instrumenten om deze doelstellingen te realiseren. Wel is Rusland zich dit jaar op buitenlands en veiligheidspolitiek gebied assertiever gaan opstellen. De onafhankelijke status van Rusland als militaire grootmacht vis-à-vis het Westen wordt door beleidsbepalende kringen in Moskou sterk benadrukt. Het verzet tegen een uitbreiding van de NAVO zonder dat met Russische veiligheidsbelangen wordt rekening gehouden, heeft meer accent gekregen. Verschillende Russische woordvoerders benadrukken dat, voorafgaande aan een eventuele uitbreiding van de NAVO, de bijzondere veiligheidsrelatie tussen NAVO en Rusland concreet moet zijn ingevuld.

In het beleid tegenover de overige landen van het GOS wordt krachtiger dan voorheen gestreefd naar nauwere politieke, economische en militaire integratie. Het Russische onvermogen om de overige GOS-landen grootschalige economische hulp te bieden blijft de integratie bemoeilijken. Een andere remmende factor is dat in bijna alle GOS-landen vanwege zorg over het Russische chauvinisme grote reserves ten aanzien van nauwe politieke samenwerking met Moskou bestaan. Een militaire alliantie in GOS-verband met geïntegreerde strijdkrachten onder Russische leiding is ook de komende jaren niet waarschijnlijk.

Op de klassieke veiligheidsterreinen (wapenbeheersing, non-proliferatie) is Rusland tot dusverre over het algemeen een betrouwbare partner gebleven. Uitbreiding van de NAVO met Midden-Europese staten kan er evenwel toe leiden dat bestaande wapenbeheersingsverdragen op het gebied van de strategisch-nucleaire bewapening (START), de chemische wapens (CWC), en de conventionele strijdkrachten in Europa (CSE), door Moskou worden opgezegd of ter discussie worden gesteld. De effecten daarvan op het militaire vermogen van Rusland zouden op korte termijn echter beperkt zijn.

De conservatieve meerderheid in het parlement bestaande uit communisten en nationalistten bezit niet de macht om een fundamentele bijstelling van het huidige buitenlandse en veiligheidsbeleid af te dwingen. Voor een hernieuwd politiek isolement van Rusland ten opzichte van het Westen bestaat ook onder oppositionele (conservatieve c.q. reactionaire) politici weinig steun. In het meest waarschijnlijk te achten toekomstscenario zal de Russische leiding dan ook blijven kiezen voor een politiek van samenwerking met het Westen. Deze samenwerking zal naar verwachting ook in de toekomst op bepaalde terreinen niet zonder problemen verlopen.

Militair vermogen Rusland

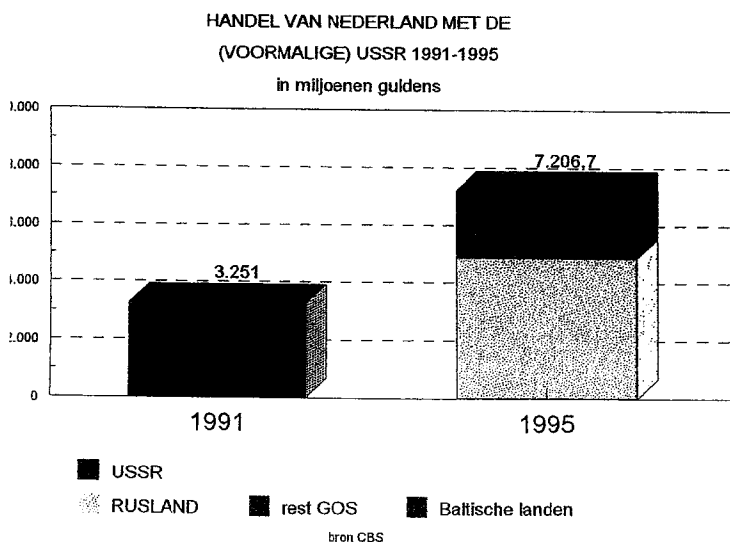
Het klassieke (militaire) veiligheidsrisico dat uitgaat van het militaire vermogen van Rusland blijft vooralsnog beperkt. De conventionele gevechtskracht van het Russische leger is relatief gering, onder andere door een permanent tekort aan dienstplichtig personeel en jonge officieren. Mobilisabele eenheden beschikken over onvoldoende geoefend reservepersoneel en hebben in de afgelopen jaren nagenoeg geen herhalingsoefeningen gehouden. Wegens geldgebrek en tekorten aan brandstof is het oefenprogramma in de praktijk beperkt tot kleinere eenheden. Andere oorzaken van de lage gevechtsgereedheid zijn onvoldoende onderhoud van materieel en de al jaren zeer beperkte instroom van modern materieel ter vervanging van verouderd en versleten materieel.

Inmiddels heeft de Russische regering het principebesluit genomen om de krijgsmacht snel te reduceren teneinde deze in overeenstemming te brengen met "de economische mogelijkheden van Rusland". Minister van Defensie Rodionov heeft aangegeven dat zijn Ministerie plannen heeft voor strijdkrachten met een vredessterkte van 1,2 miljoen militairen in 1998. De huidige officiële sterkte is 1,7 miljoen man, de feitelijke omvang bedraagt ca. 1,45 miljoen troepen. In 1992 was de vredessterkte nog ruim 2½ miljoen troepen. De komende jaren zal de financiële ruimte voor grootschalige modernisering van de uitrusting van de Russische krijgsmacht blijven ontbreken.

Rusland vormt in de komende tien jaar geen directe militaire dreiging voor de NAVO. Hoogstens is sprake van een potentiële dreiging. Rusland is in staat tot het strategisch defensief in alle richtingen, en beschikt slechts over een beperkt offensief vermogen in één strategische richting en gelimiteerd in diepte. Rusland zal de komende tien jaar niet in staat zijn een strijdmacht op te bouwen en in stand te houden, die een strategisch offensief tegen de NAVO op alle fronten en over grote afstanden kan voeren. Het economische en demografische draagvlak zal hoe dan ook veel te smal zijn voor een groei van het Russische militaire vermogen tot het vroegere Sovjet niveau. Hoewel Rusland de grootste militaire macht in Europa blijft, behoort een herleving van de oude dreiging van een grote verrassingsaanval derhalve zelfs op de lange termijn niet tot de mogelijkheden.

Sociaal-economische ontwikkeling met betrekking tot Nederland

Aan de hierboven geschetste trends, die zich sinds het uiteenvallen van de USSR hebben ontwikkeld, loopt een andere ontwikkeling parallel, te weten een voortdurende intensivering van het internationale personen-, handels- en investeringsverkeer. De totale handel van Nederland met de republieken van de

voormalige USSR groeide van ruim drie miljard gulden in 1991 naar ruim zeven miljard gulden in 1995. Daarvan komt het leeuwendeel voor rekening van Rusland. (Overigens vormt de handel met de voormalige USSR slechts iets meer dan één procent van de totale buitenlandse handel van Nederland.) De toegenomen economische betrekkingen met het gebied hebben tot gevolg dat interne verzwakking van GOS-staten, gemakkelijker dan in het verleden, ook negatieve

consequenties heeft voor Nederland. Dit geldt a fortiori voor Nederlandse ondernemingen in de GOS-staten, waar de groei van commerciële mogelijkheden gelijke tred houdt met de toename van bedrijfs- en persoonlijke risico's.

De in dit hoofdstuk weergegeven algemene visie op het GOS als veiligheidsrisico zal in de volgende hoofdstukken worden verbijzonderd voor de risico's criminaliteit, proliferatie en inlichtingenactiviteiten.

3. CRIMINALITEIT

algemeen

Criminaliteit, en dan met name georganiseerde criminaliteit, blijft voor de GOS-staten een groot probleem bij het realiseren van een stabiele democratie en economische groei. De verwevenheid tussen boven- en onderwereld die door de privatisering van de economie is bevorderd, lijkt geen overgangsverschijnsel te zijn maar een structureel karakter te krijgen.

Criminele groeperingen uit de GOS-staten hebben onder andere in Berlijn en Antwerpen een positie op de criminele markt veroverd, steden waar van oudsher al 'Oost-Europese bevolkingsconcentraties' aanwezig waren. Daar beheersen zij met name een deel van het prostitutiemilieu, hebben zij omvangrijke investeringen in onroerend goed gedaan en plegen zij economische criminaliteit. Maar ook in Nederland, waar geen sprake is van deze concentraties, manifesteren deze criminele groepen zich in toenemende mate.

De delicten waaraan zij zich schuldig maken zijn grofweg in twee categorieën te verdelen. Allereerst 'klassieke delicten' als prostitutie, afpersing en geweld, autodiefstal en handel in verdovende middelen. Ten tweede, misdrijven in het handelsverkeer die voortvloeien uit de specifieke, sterk van die in Nederland afwijkende, economische verhoudingen in de GOS-staten.

'Klassieke' delicten

Met betrekking tot de klassieke delicten merkt de Nederlandse politie de laatste tijd de volgende ontwikkelingen op.

Afpersing in de vorm van het opeisen van protectiegeld komt in de landen van de voormalige USSR zeer frequent voor. Ook onder zakenlieden afkomstig uit het GOS en die in Nederland werkzaam zijn, komen slachtoffers en in beperkte mate ook daders van dit delict voor. In deze kring is het betalen van protectiegeld in ruime mate sociaal aanvaard. De neiging om aangifte te doen is minimaal. Afpersers uit het GOS zijn zelden buiten de kring van eigen landgenoten actief. Als Nederlandse zakenlieden in Nederland slachtoffer worden, is het delict dikwijls een vorm van gewelddadige incasso.

Na de val van het *Ijzeren Gordijn* is een groot aantal vrouwen uit het oude Oostblok in Nederland in de prostitutie gekomen, aanvankelijk vooral uit Polen en Tsjechië, daarna vooral uit Oekraïne, Belarus en de Baltische staten, en sinds kort ook uit de Russische Federatie. Tot nu toe hebben Nederlandse exploitanten van relaxbedrijven in deze vorm van **vrouwenhandel** een hoofdrol gespeeld, veelal gesecondeerd door Joegoslavische of Turkse criminelen. In tegenstelling tot regio's als Zuidoost-Azië, Afrika en Latijns-Amerika waar de vrouwenhandel zich eerder op richtte, blijken uit Centraal- en Oost-Europa met de vrouwen ook criminelen mee te komen. Tot nu toe betreft het vooral souteneurs. Er zijn pogingen gesignaleerd om zich een positie als exploitant te verwerven, maar deze zijn mislukt.

Oost-Europese criminele organisaties lijken geen actieve rol te spelen in **mensensmokkel**; wel fungeren steden als Kiev en Moskou als tussenstation bij het smokkelen van mensen uit Iran en Irak naar het Westen.

Reeds enkele jaren worden in Nederland **gestolen auto's** naar Centraal- en Oost-Europa gesmokkeld en daar verhandeld. Nadat aanvankelijk de belangstelling naar duurdere modellen uitging, lijken criminelen zich nu onder druk van de vraag van de

[REDACTED]

afnemers te richten op enerzijds terreinwagens en anderzijds Oost-Europese merken. De politie heeft weinig zicht op de actuele ontwikkelingen en de organisatiegraad van de groepen die zich aan autodiefstal schuldig maken.

De Kaukasus en de Centraal-Aziatische republieken van het GOS spelen sinds kort een rol in de productie van heroïne en hasj. Oost-Europese criminele groepen lijken ook actief te worden in het transport van **verdovende middelen** uit Afghanistan en Pakistan naar het Westen. Ook bereikt op beperkte schaal cocaïne uit Latijns-Amerika het Westen via het GOS. Nederlandse producenten van synthetische drugs betrekken grondstoffen uit Centraal-Europa.

Andere delicten

Van het optreden van criminelen uit het GOS in het economische en financiële verkeer met Nederland heeft de Nederlandse politie tot nog toe slechts een beperkt beeld. De indruk bestaat dat ten tijde van de privatisering zowel criminele groeperingen als politici en ambtenaren die corrupt waren of misbruik hebben gemaakt van ontbrekende of onduidelijke regelgeving na de val van het communisme, veel invloed hebben gekregen in de economische samenleving. Deze indruk wordt door diverse onderzoeken bevestigd. Ook ex-inlichtingenofficiëren van de voormalige KGB en andere Oost-Europese inlichtingendiensten die in de begin jaren '90 deze diensten hebben verlaten, zouden deels in het criminele circuit terecht zijn gekomen. Met de op gang zijnde ontwikkelingen in de economische betrekkingen tussen 'Oost en West' moet worden aangenomen dat ook de criminele groeperingen uit de GOS-staten -en overigens ook uit Centraal-Europese landen- daar (economisch) voordeel uit proberen te putten.

GOS-onderdanen investeren in Nederland in onroerend goed en gaan daarbij soms ongebruikelijk te werk, bijvoorbeeld door grote bedragen contant te betalen. De betrokken Nederlandse instanties hebben -evenmin als de politie- zicht op de herkomst van het geld. Wel worden contacten gesignaleerd tussen zulke investeerders en criminelen.

Nederlandse ondernemingen die in het GOS zakelijke activiteiten ontplooien passen zich aan aan de lokale mores. Hier ontstaat een brug naar het traditionele delict afpersing. Zij betalen voor allerlei diensten, variërend van bescherming en legale ondersteuning tot protectie en afpersing. Middels dergelijke corruptieve praktijken worden zij regelmatig geconfronteerd met bedreiging en gewelddaden. Deze praktijken strekken zich soms ook uit tot Nederland. Het is, mede door de lage aangiftebereidheid, zeer moeilijk de juiste omvang te schatten. Er zijn voorbeelden bekend waaruit blijkt dat ondernemingen forse financiële schade lijden en dat individuele ondernemers of hun werknemers zeer ernstig worden bedreigd. Een ander voorbeeld betreft fraude-praktijken. Het blijkt dat Nederlandse ondernemers genegen zijn/gedwongen worden om in hun handel met deze regio onjuiste facturen op te maken teneinde niet de vereiste invoerheffingen, accijnzen en omzetbelasting te betalen.

In het handelsverkeer worden ook met enige regelmaat vanuit het GOS sigaretten naar Nederland gesmokkeld. Soms blijken Nederlandse ondernemers, die gewone zakelijke contacten met deze regio hebben, aan deze praktijken mee te werken teneinde de handelspartners uit het GOS in staat te stellen hun financiële verplichtingen in natura te voldoen. Niet uitgesloten kan worden dat in sommige gevallen bedrijven uit het GOS moedwillig met betalen in gebreke blijven teneinde hun Nederlandse partner in de illegale handel te betrekken

Activiteiten politie

Het afgelopen jaar nam het aantal opsporingsonderzoeken waarin Oost-Europeanen een rol spelen, merkbaar toe. Er wordt fenomeenonderzoek verricht teneinde een beter beeld te krijgen van de dreiging vanuit Centraal- en Oost-Europa, de betrokken overheidsinstanties attent te maken op het verschijnsel en de expertise bij politie en Justitie met betrekking tot deze vorm van misdaad te versterken.

De Nederlandse politie onderhoudt contact met politiediensten in met name Polen, Hongarije, Rusland, de Baltische staten en Oekraïne, onder andere via de liaison-officieren van de CRI. Obstakels bij samenwerking zijn onder andere het ontbreken van rechtshulpverdragen, de snelle wisseling van contactpersonen en de noodzakelijke reserve in verband met de mogelijke onbetrouwbaarheid van gesprekspartners.

Conclusie

Uitgaande van de aantallen door de politie geopende strafrechtelijke onderzoeken, is er geen sprake van een acuut probleem. Het aantal bekende activiteiten dat direct in verband kan worden gebracht met criminaliteit uit het GOS is beperkt. Wat betreft het zakelijke verkeer is de omvang van het probleem echter moeilijk in te schatten. Van een volledig inzicht in de problematiek is derhalve geen sprake.

Er is voldoende aanleiding om te investeren in het verkrijgen van een beter beeld van deze criminaliteit. In onze buurlanden België en Duitsland, met in kilometers te verwaarlozen afstanden, hebben criminelen uit de GOS-staten zich een stevige positie verworven op de criminele markt. De activiteiten die nu in Nederland worden waargenomen zouden kunnen worden afgedaan met de kwalificatie ernstige incidenten, maar passen ook goed in een ontwikkelingstraject zoals dat zich in Duitsland en België heeft afgespeeld.

4. INLICHTINGENACTIVITEITEN

Inleiding

Sinds de augustuscoup van 1991 heeft het Russische inlichtingen- en veiligheidsapparaat verschillende reorganisaties ondergaan. Als gevolg hiervan is het voormalige KGB-apparaat opgesplitst en bestaan er nu meerdere diensten met elkaar deels overlappende taken. De cultuur bij de verschillende diensten is niet wezenlijk veranderd. De continuïteit met het KGB-verleden wordt benadrukt. De militaire inlichtingendienst GRU heeft geen wezenlijke reorganisaties ondergaan.

De Russische leiding heeft met het oog op de politieke en maatschappelijke instabiliteit in de Russische Federatie behoefte aan een krachtig en betrouwbaar veiligheidsapparaat. Daarnaast heeft Rusland behoefte aan effectieve inlichtingendiensten, die zowel de Russische grootmachtsaspiraties als de ontwikkeling van de Russische economie ondersteunen.

Veiligheidsdiensten

Van de diensten die belast zijn met het bewaken van de binnenlandse veiligheid is de federale veiligheidsdienst FSB met 78.000 medewerkers de grootste. Naast contraspionage behoren bestrijding van de georganiseerde misdaad en van terrorisme tot de belangrijkste taakvelden van de FSB. De dienst, die over ruime

[REDACTED]

executieve bevoegdheden beschikt, stelt zich zeer zelfbewust op en neemt een agressieve houding aan ten aanzien van Westerse inlichtingendiensten en Westerse gouvernementele en niet-gouvernementele organisaties. Deze worden regelmatig beschuldigd van aantasting van Ruslands nationale belangen.

Sinds april 1995 heeft de FSB ook een inlichtingentaak in het buitenland. Uit berichten van bevriende diensten blijkt dat de FSB in het buitenland actiever wordt en veel gebruik maakt van zich in het buitenland bevindende (voormalige) Russische burgers. In Nederland zijn FSB activiteiten (nog) niet als zodanig waargenomen.

Inlichtingendiensten

Van de diensten met een buitenlandse inlichtingentaak manifesteren zich in het buitenland met name de Russische buitenlandse inlichtingendienst SVR en de GRU. De SVR heeft zijn positie in het Russische politieke krachtenveld, na een periode van gedaald aanzien (1992-1993), aanzienlijk versterkt en speelt een belangrijke rol bij de beleidsvorming op buitenlands-politiek gebied. De relatie tussen de SVR en het Russische Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat nu geleid wordt door de vorige SVR-directeur Primakov, is goed. De SVR heeft tot taak in het buitenland inlichtingen in te winnen op politiek, economisch en technisch-wetenschappelijk gebied.

Op politiek gebied heeft de SVR grote belangstelling voor de plannen tot uitbreiding van de NAVO in oostelijke richting, voor de Europese Unie en voor het beleid van het Westen ten aanzien van Rusland. Op economisch gebied vergaart de SVR financiële en bedrijfsinformatie om de ontwikkeling en sanering van de Russische economie te ondersteunen. Op technisch-wetenschappelijk terrein heeft de SVR interesse voor een breed scala van onderwerpen, variërend van informatica tot farmacologie.

Anders dan de SVR is de GRU in de periode die volgde op de augustuscoup van 1991 nauwelijks gereduceerd en heeft het, als een van de weinige instituten in een onder druk staand militair apparaat, zijn positie weten te consolideren of zelfs te versterken. De GRU heeft als primaire taak nog steeds informatievergaring op militair terrein. Daarnaast richt deze dienst zich op het vergaren van politieke, technisch-wetenschappelijke en economische informatie.

Ontwikkelingen

Na de implosie van de USSR was het globale activiteitsniveau van de Russische inlichtingendiensten in het Westen gedurende enige jaren laag als gevolg van reorganisaties, herbezinning op de inlichtingentaak en politieke druk. Nu de diensten hun positie binnenlands hebben kunnen versterken, is er bij hen sprake van herwonnen zelfvertrouwen. Dit uit zich ook in het buitenland. Bevriende inlichtingen- en veiligheidsdiensten signaleren een toename van Russische inlichting-activiteiten, waarbij niet alleen op "open" wijze informatie wordt vergaard, maar ook gebruik wordt gemaakt van clandestiene inlichtingmiddelen en methodieken.

Ook in ons land zijn er tekenen die, na een periode van betrekkelijke passiviteit, wijzen op toenemende activiteit van de Russische inlichtingendiensten. Inlichtingofficiëren van SVR en GRU proberen informatie te vergaren op technisch-wetenschappelijk gebied (satellieten, communicatiesystemen) en over de NAVO. Hiervoor worden bijvoorbeeld contacten gelegd met medewerkers van niet voor buitenstaanders toegankelijke bibliotheken en van instituten op het gebied van

[REDACTED]

internationale betrekkingen en veiligheid. De SVR is bezig met "talent spotting" onder studenten.

Ook typische KGB-inlichtingenmethodieken worden nog steeds gehanteerd. Zo werd van de Canadese zusterdienst vernomen dat in mei 1996 twee sinds eind jaren '80 in Canada levende Russische "illegals" (inlichtingenofficieren die zich met een valse identiteit en onder dekmantel in een land vestigen) zijn gearresteerd. Het betreffende *illegal*-echtpaar, dat voor de SVR werkte, stond mogelijk op het punt zich in Nederland te vestigen. Tenslotte is door de BVD geconstateerd dat (voormalige) inlichtingenofficieren, die in zaken zijn gegaan, zakelijke bezoeken aan ons land brengen. Het is echter moeilijk te verifiëren of de betreffende zakenlieden inderdaad de band met hun voormalige werkgever verbroken hebben of dat zij zich bedienen van een zakencover.

De omvang van de aanwezigheid van SVR en GRU in Nederland is inmiddels weer op het niveau van voor 1991, namelijk tussen de 23 en 30 personen (waarvan ongeveer 20 inlichtingenofficieren).

Samenwerking

Tijdens een recent, eerste bezoek van HBVD aan Moskou is met de SVR en de FSB afgesproken dat op korte termijn een aanvang zal worden gemaakt met samenwerking tussen de BVD en de Russische diensten op het gebied van bestrijding van handel in drugs en XTC, terrorisme en proliferatie. Binnenkort zal een BVD-delegatie afreizen naar Moskou om meer concrete afspraken te maken. Tevens is de intentie uitgesproken om te komen tot het uitwisselen van liaisons.

Conclusie

Na een periode van relatieve rust zijn de Russische inlichtingendiensten in ons land weer actief. BVD en MID zullen enige controle uitoefenen op hun activiteiten en deze, zodra zij een risico vormen voor Nederlandse en bondgenootschappelijke belangen, in overleg met de betrokken belangendragers beëindigen. Er zal met betrekking tot de Russische inlichtingendiensten een duaal beleid gevoerd worden; bestrijding waar de belangen botsen, samenwerking waar de belangen overeenkomen.

5. PROLIFERATIE

Inleiding

In het GOS worden ten aanzien van proliferatie twee risicolanden onderkend: Rusland en Oekraïne. Aan het proliferatierisico in Rusland liggen verschillende elementen ten grondslag. Het betreft in de eerste plaats de betrouwbaarheid van het controle-apparaat inzake wapens en technologie. Verder bergt de precaire financiële situatie in het merendeel van de Russische defensiebedrijven het risico in zich dat zij, om te kunnen overleven, geavanceerde conventionele wapens alsmede kennis en technologie betreffende conventionele en massavernietigingswapens exporteren. Hoewel de politieke instabiliteit in Rusland de eerstkomende jaren naar verwachting zal aanhouden, is de kans gering dat onder invloed van het politieke en economische transformatieproces geheel nieuwe proliferatierisico's zullen gaan ontstaan. Het proliferatierisico voor de Oekraïne heeft vooral betrekking op een mogelijk tekortschietende controle op wapenexporten.

Massavernietigingswapens in Rusland

Rusland kreeg in 1992 de controle (= het vermogen om in te zetten) over alle **kernwapens** in het GOS. In de zomer van 1996 is het overbrengen van alle nucleaire wapens uit Oekraïne en Kazachstan naar Rusland voltooid. Buiten Rusland bevinden zich nu nog slechts 18 SS-25 raketten met in totaal 18 nucleaire gevechtskoppen. Deze systemen zijn in Belarus gestationeerd maar behoren tot de Russische krijgsmacht. Door START, veroudering van systemen, en/of unilaterale reducties wordt in Rusland in de periode 1992-2003 60-70% van de kernwapens uit de sterkte genomen. Teneinde een militaire grootmacht te blijven zal Moskou de ontwikkeling en produktie van kernwapens voortzetten en een arsenaal van enkele duizenden strategische en tactische kernwapens aanhouden. Voor Rusland neemt het belang van de strategische, maar vooral ook van de tactische nucleaire wapens toe om het overwicht van de NAVO op het terrein van de conventionele strijdkrachten te compenseren.

Voor wat betreft de bewaking van deze wapens heeft Rusland de beveiligingsprogramma's van de voormalige USSR in feite gehandhaafd. Daarbij gaat het om uitgebreide fysieke beveiligingsmaatregelen rond nucleaire wapenopslagplaatsen, om compartimentering van kennis over nucleaire wapensystemen en daarmee verband houdende logistieke aspecten, en om omvangrijke programma's die de betrouwbaarheid van het daarbij betrokken personeel moeten garanderen. Ook zijn de kernkoppen voorzien van beveiligingen, die niet-geautoriseerd gebruik bijzonder onwaarschijnlijk maken. Er zijn wel berichten die duiden op tekortkomingen bij de uitvoering van sommige onderdelen van de beveiligingsprogramma's. Concrete aanwijzingen ontbreken echter op basis waarvan de effectiviteit van de bewaking en beveiliging van de kernwapens daadwerkelijk in twijfel getrokken kan worden. Er zijn evenwel meldingen dat de beveiliging van sommige nucleaire (onderzoeks)installaties buiten het Ministerie van Defensie onvoldoende is.

Rusland heeft de **chemische wapens** van de USSR overgenomen. Al sinds 1987 is de produktie van deze wapens minimaal. Onderzoek "voor defensieve doeleinden" is doorgegaan. Van Russische zijde is dat ook erkend. Moskou heeft officieel een voorraad van 40.000 ton chemische wapens. Waarschijnlijk is de voorraad in feite groter. Denkbaar is dat niet alle locaties waar chemische munitie of strijdmiddelen zijn opgeslagen, daadwerkelijk zijn opgegeven. Er zijn verder aanwijzingen dat Rusland nog steeds chemische wapens ontwikkelt. Zorgwekkend is dat de afzonderlijke componenten van nieuwe binaire wapens mogelijk niet allen onder het Chemische Wapen Verdrag vallen, dat Rusland wel heeft getekend maar nog niet geratificeerd.

Moskou heeft inmiddels een programma bekend gesteld om de opgegeven voorraden in 1997-2005 te vernietigen. Er zijn berichten die erop duiden dat deze vernietiging op zowel technische als financiële gronden in de praktijk aanzienlijk meer tijd zal vergen. Rusland blijft vooralsnog beschikken over een groot industrieel produktievermogen voor wat betreft (binaire) chemische wapens.

In februari 1992 heeft Jeltsin erkend dat de USSR een geheim programma voor offensieve **biologische wapens** had. Hij gaf toen opdracht om het te stoppen. Het is onzeker of deze opdracht volledig is uitgevoerd. Binnen de NAVO wordt er rekening mee gehouden dat bepaalde elementen van de Russische militaire offensieve

[REDACTED]

biologische wapenprogramma's nog steeds voor de civiele leiding in Moskou verborgen worden gehouden. Rusland heeft in ieder geval een omvangrijke infrastructuur voor ontwikkeling, produktie, beproeving en opslag van offensieve biologische wapens behouden.

Risico's in Rusland

Jeltsin heeft het door Gorbatsjov ingezette beleid om massavernietigingswapens te reduceren voortgezet. Het zal Rusland echter zwaar vallen om aan de aangegane verplichtingen te voldoen. De kosten zijn enorm, niet in de laatste plaats omdat de USSR bij de produktie van chemische en nucleaire wapens nooit voorzieningen heeft getroffen voor hun latere vernietiging. Moskou vraagt nu financiële en technische hulp van het Westen. Zoals aangegeven, is de laatste jaren herhaaldelijk gebleken dat de Russische politieke leiding geen volledige greep heeft op militaire onderzoeksprogramma's op het gebied van massavernietigingswapens. De Russische militaire autoriteiten hebben controle over ontwikkeling en produktie van massavernietigingswapens van buiten het militaire apparaat weten te voorkomen. Het is daarom mogelijk dat zonder medeweten van de politieke leiding militaire programma's doorlopen.

Uit de grootschalige presentie van massavernietigingswapens op Russisch grondgebied vloeien ook aanzienlijke, voor een deel grensoverschrijdende, ecologische risico's voort. In dit verband verdienen de groeiende problemen met (de opslag van nucleair materiaal afkomstig van) uit de vaart genomen Russische nucleaire onderzeeboten bijzondere vermelding. Ook is twijfelachtig of de milieutechnische veiligheid van de opslagfaciliteiten van chemische strijdmiddelen op alle relevante Russische locaties wel is gewaarborgd.

Proliferatie van massavernietigingswapens.

Moskou heeft een non-proliferatiebeleid, mede gevoed door de potentiële dreiging die uitgaat van de proliferatie van massavernietigingswapens naar het Midden-Oosten. In de afgelopen paar jaar heeft Rusland dan ook de nodige aandacht besteed aan het opzetten van een exportcontrole-apparaat. De effectiviteit van dat apparaat laat nog steeds te wensen over. De beschikbare middelen zijn in verhouding tot de omvang van het probleem en de lengte van de grens beperkt. Zwakke stee is ook het personeel dat nog de ervaring en oordeelkundigheid mist om overtredingen van de regelgeving te onderkennen en effectief in te grijpen.

Daarnaast bestaat het risico dat Russische beambten actief zullen gaan meewerken aan ontoelaatbare export of zelfs diefstal van (componenten van) massavernietigingswapens of gerelateerde technologie en kennis. De verslechterde leefomstandigheden werken corruptie in de hand. De slechte financiële omstandigheden verhogen het risico dat Russische geleerden met relevante kennis in risicolanden gaan werken en met hun superieure kennis de programma's van die landen vooruit helpen. Tot dusverre is echter van een grote uittocht van Russische geleerden geen sprake.

Er hebben zich enkele incidenten voorgedaan waarbij nucleair materiaal uit de ex-USSR illegaal op de wereldmarkt werd aangeboden. Tot op heden vond echter geen diefstal plaats van een kernwapen of van splijtstof in een hoeveelheid en kwaliteit die nodig is voor de produktie van een kernwapen.

Proliferasie van conventionele wapens.

De grote en geavanceerde Russische defensie-industrie verkeert in grote problemen. Zij hoopt mede door export te overleven. Voor de industrietak als geheel is dat evenwel geen realistisch scenario. Daarvoor is onvoldoende vraag op de wereldmarkt en is ook de internationale concurrentie te groot. De Russische regering lijkt dit te erkennen, maar wil door wapenexport het voortbestaan van belangrijke militaire bedrijven waarborgen. Hierbij zal men zich zowel richten op "oude" consumenten (China, India, landen in het Midden-Oosten) als pogen om nieuwe markten (bijvoorbeeld in Azië en Latijns-Amerika) te penetreren. Anders dan in het sovjet verleden zijn Russische wapenleveranties nu primair van commerciële aard. Deze exporten kunnen in bepaalde regio's de krachtsverhoudingen verstoren, zeker omdat nu ook zeer geavanceerde systemen worden aangeboden. Rusland kent een centraal geleid controle-apparaat inzake wapenexport. Tegelijkertijd hebben afzonderlijke ondernemingen steeds meer vrijheid gekregen om zelf buitenlandse markten aan te boren. Daarbij zullen zij waarschijnlijk zoeken naar mogelijkheden om controlemaatregelen te omzeilen.

Bovenstaande overwegingen gelden gedeeltelijk ook voor Oekraïne. Na Rusland heeft Oekraïne het grootste deel (te weten 10-15%) van de defensie-industrie van de voormalige USSR overgenomen. Oekraïne nam onder meer op het gebied van de strategische rakettenbouw, de vliegtuigindustrie en de ruimtevaartindustrie een belangrijke plaats in. De militaire industrie maakt echter ook in Oekraïne een ernstige crisis door als gevolg van het grotendeels wegvallen van binnen- en buitenlandse orders. De Oekraïense defensieproductie is in veel gevallen vrijwel stilgevallen. De Oekraïense defensie-industrie tracht zich een eigen plaats op de internationale wapenmarkt toe te eigenen. Successen op dat gebied zijn tot dusverre beperkt gebleven. Oekraïense wapenexporten houden echter de potentie om in bepaalde regio's de krachtverhoudingen te verstoren. De effectiviteit van het exportcontrole-apparaat in Oekraïne is twijfelachtig

Conclusie

Rusland reduceert zijn massavernietigingswapens en heeft zich aan een strikt non-proliferasiebeleid gecommitteerd. Toch blijven proliferatierisico's bestaan. Er zijn tekortkomingen in het exportcontrole-apparaat. De verslechterde leefomstandigheden van het personeel werken corruptie en overtreding van de regelgeving in de hand. Soortgelijke problemen met de leefomstandigheden kunnen in de toekomst mogelijk ook de effectiviteit van de bewaking en beveiliging van massavernietigingswapens verminderen. Een risicoverhogende factor hierbij is dat door het lage destructietempo nog vele jaren enorme aantallen overtollig geworden massavernietigingswapens in Russische depots zullen liggen. Dit vormt ook een groeiend ecologisch risico. Het is noodzakelijk dat zowel het officiële beleid als de daadwerkelijke handelwijze inzake proliferatie en opslag van massavernietigingswapens nauwgezet worden gevolgd.